

УДК 94(37).05.07

ЗЕМЛЕВОЛОДІННЯ В ПІВНІЧНІЙ ІТАЛІЇ НА ПОЧАТКУ II СТ. ЗА ДАНИМИ ВЕЛЕЙСЬКОЇ ТАБЛИЦІ

LAND TENURE IN NORTHERN ITALY AT THE BEGINNING OF THE 2ND CENTURY ACCORDING TO THE VELEIA TABLE DATA

Сайко М. М.,

кандидат історичних наук, Чернівецьке вище
комерційне училище Київського національного
торговельно-економічного університету
(Чернівці, Україна), e-mail: mihail.saiko1@gmail.
com, ORCID: 0000-0002-2793-6226

Saiko M. M.,

Candidate of Historical Sciences, Chernivtsi
Higher Commercial School of Kyiv National Trade and
Economic University (Chernivtsi, Ukraine),
e-mail: mihail.saiko1@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-2793-6226

Проаналізований зміст Велейської таблиці – бронзової дошки, на якій зафіксовані тексти іпотечних договорів, укладених між управлінням імператорського аліментарного фонду з землевласниками регіону Велейя в Північній Італії. Аналіз таблиці та інших написів, знайдених у цьому регіоні, привів до висновку, що власники представляли стани вершників, декуріонів і військових ветеранів. Площа окремих ділянок варіювалася приблизно від 2 до 400 югерів, причому ділянки до 100 югерів, зазвичай, передавалися в оренду, а маєтки в 100–400 югерів, переважно, оброблялися за допомогою рабів, з залученням найманих сезонних робітників. Аналіз Велейської таблиці дає унікальні дані щодо характеру землеволодіння у Північній Італії на початку II ст., а також певні відомості щодо господарської діяльності такого важливого інституту як імператорський аліментарний фонд.

Ключові слова: Стародавній Рим, Велейська таблиця, землеволодіння, аліментарний фонд, вершники, декуріони.

Article analyzes the content of the Veleia table – a bronze board, which records the texts of mortgage agreements concluded between the administration of the Imperial Alimentary Fund and landowners of the Veleia region in Northern Italy. The analysis of the table and other inscriptions found in this region has led to the conclusion that the owners represented the classes of cavaliers, decurions and military veterans. The area of individual plots varied from about 2 to 400 jugers, with plots of up to 100 jugers, as a rule, leased, and estates of 100–400 jugers, mostly, were processed with the help of slaves, with the involvement of hired seasonal workers. The Veleia table analysis provides unique data on the land tenure in Northern Italy at the beginning of the 2nd century, as well as some details of the economic activity of such an important institution as the Imperial Alimentary Fund.

Keywords: Ancient Rome, Tabula Veleia, land tenure, alimentary fund, equestrian, decurions.

У часи принципату в Давньому Римі існував імператорський аліментарний фонд, основним завданням якого було надання допомоги незаможним батькам для виховання вільнонароджених дітей (alimenta). Цей фонд був заснований у 98 р. за імператора Нерви і останній раз був згаданий в епіграфічних джерелах у середині III ст.

Аліментарний фонд, діяв як іпотечний банк і надавав позики під заставу нерухомості, а підопічні діти утримувалися за рахунок відсоткових виплат. У кожному населеному пункті, де відкривалося відділення фонду, його службовці знаходили землевласників, потребуючих грошей, і, у межах виділеної державою суми, надавали їм відсоткові позики під заставу землі. Кредитні операції аліментарного фонду фіксувалися документально.

Складалася так звана «Tabula alimentaria», відповідно до якої певний відсоток, отриманий від наданого в позику капіталу, спрямовувався на утримання підопічних дітей. Такі акти часто виконувалися на бронзових дошках. До нас дійшли дві такі дошки, які в історичній літературі отримали назву «Табула Велейя» (Tabula Veleia) і «Табула Бебіана» (Tabula Baebianorum, або Ligure Baebiani) [9, с. 24–36].

Табула Велейя – це бронзова дошка, на якій зафіксовані тексти іпотечних договорів, укладених між управлінням аліментарного фонду в Циспаданській Галлії і Лігурії з землевласниками округів Велейя, Плаценція, Лука, Парма і Лібарна про надання позики під заставу земельних володінь. Табула Велейя була знайдена у 1747 р. неподалік від міста Плаценція на місці давньоримського міста Велейя. Латинський текст табули був опублікований в XI томі «Корпусі латинських написів» (CIL. XI. 1147), збірнику Г. Віллманса (EPL. №2845), а також докторській дисертації Т. Бейгеля [4, с. 29–269]. Н. Крініці зробив переклад цього документу італійською мовою і проаналізував його текст [5]. Дослідження тексту табули давало багатий матеріал щодо характеру землеволодіння і землекористування в Північній Італії, де знаходились вказані округи. Серед найважливіших публікацій на цю тему можна відзначити роботи Т. Моммзена [8] і Ф. Де Пактера. Дані Велейської таблиці використали також І. Гревс [1] і В. Кузицин [2; 3] при написанні своїх монографій. Однак вивчення Велейської табули ще далеко не закінчене, а інформація, яку вона містить вимагає подальшого вивчення і узагальнення.

Напис був вирізаний на бронзовій плиті висотою 1,38 м, шириною 2,85 м і складалася з 7 колонок [3, с. 173]. Всього на табулі розмішено 52 іпотечних договори, укладені із 47 власниками. У перших 6 колонках розміщений договір, укладений аліментарним фондом з землевласниками на суму 1044000 сестерцій для утримання 246 хлопчиків і 35 дівчаток. Складається із вступу і 46 угод (1–46). Цей напис можна датувати періодом між 102 і 114 рр., можливо, 103 р. Справа в тім, що у вступі Траян вже носить титул Германського і Дакійського, але ще не названий Парфянським.

У сьомій колонці міститься договір, укладений через Гая Корнелія Галлікана (С. Cornelius Gallicanus) на суму 72000 сестерцій для утримання 36 хлопчиків і однієї дівчини. Як і у перших 6 колонках напис складається зі вступу і 6 угод (47–52). Цей напис можна датувати періодом між 99 і 102 рр., скоріше за все, 101 р. Справа в тім, що у вступі Траян вже носить титул Германського, але ще не названий ні Дакійським, ні Парфянським.

Організували цей перший фонд, за дорученням імператора згаданий Гай Корнелій Галлікан і Тит Помпоній Басс (Т. Pomponius Bassus). Відомі, що обидва ці чиновники були сенаторами. У 79–80 році Галлікан обіймав посаду проконсула Бетики. Відомий напис з Нарбонна у якому він згаданий як «імператорський легат кінноти у 9-те консульство імператора Доміціана» (тобто, у 83 році) (...Corneli

Таблиця 1.

Власники у Велейській табулі
(дані поміщені від найбільших володінь до найменших, нумерація ж іпотек,
відповідає нумерації в табулі).

№	Ім'я власника	Вартість	№	Ім'я власника	Вартість
у табулі					
За основною угодою					
43	колоністи Луки	1600000	14	Публій Альбій Секунд	146200
31	Корнелія Севера	1200700	4	Гай Валерій Вер	137703
13	Марк Моммей Персік	1160116	20	Публій Антоній Сабін	130450
17	Луцій Анній Руфін	1044400	3	Тит Невій Вер	112829
16	Гай Целій Вер	867764	1	Гай Воллюмній Мемор	108000
30	Гай Вібій Север	672810	39	Глітія Марцелла	100000
9	Сульпіція Прісцила	490000	37	Луцій Валерій Парра	100000
6	Публій Афраній Аптор	425000	38	Бегуція Фуска	90200
22	Гай Воллюмній Епафродит	383500	10	Марк Вібій	80000
24	Марк Вірій Непот	353075	18	Луцій Луцілій Коллін	72975
28	Луцій Мелій Север	349450	40	Марк Епімелес	71256
44	Гней Антоній Пріск	335533	35	Валерія Інгенуа	69260
15	Тит Валій Вер	308900	11	Луцій Сульпіцій Вер	68600
45	Гай Деллій Прокул	307130	34	Квінт Понтій Ліг	62920
46	Публій Публіцій Сенекс	268400	32	Мінція Полла	59000
5	Луцій Вірій Фіск	237000	12	Гай Вибій Проб	58700
25	Марк Антоній Пріск	221488	27	Марк Варіус Фелікс	58350
21	Антонія Вера	206666	36	Луцій Ветурій Север	55800
19	Гай Калідій Прокул	189410	33	Тит Невій Тітулій	53800
42	Луцій Граній Пріск	178800	7	Луцій Корнелій Онезім	51000
41	Гай Невій Фірмін	173200	23	Луцій Ліциній	50350
26	Квінт Ебуцій Сатурнін	158800	8	Публій Атілій Сатурнін	50000
14	Квінт Вібій	153542	29	Луцій Корнелій Гелій	50000
Всього					13141077
За угодою з Галліканом					
48	Луцій Корнелій Север	350000	51	Марк Моммей Персік	60000
47	Гай Целій Вер	150000	49	Гай Вібій Север	60000
52	Вібія Сабіна	100000	50	Гай Вібій Север	60000
Всього:					720000

Gallicani, leg. Aug. equestribus stipendis Domit. VIII cos.) (CIL. XII. 2602). У 84 р. Галлікан був обраний консулом–суффектом [7], а у 98 році імператор Траян призначив його куратором аліментарного фонду. Тит Помпоній Басс у 94 р. був консулом–суффектом [7], далі, у 94–100 рр. – легатом пропретором Галатії і Каппадокії. Почав він виконувати ці обов'язки за Доміціана, потім, очевидно, був відправлений у відставку, а Нерва відновив його на цій посаді. Про цю подію лишився напис: «...Імператор Нерва Цезар Август великий понтифік, наділений владою трибуна вдруге, консул втретє, Батько Батьківщини, відновив Помпонія Басса на посаді легата пропретора...» (...Imp. Nerva caesa. aug. pont. max. trib. potest. II cos. III p. r. restitu. per Pompon. Bassum leg. pro pr...) (AE. 2003. 1708). Документ можна датувати 97 р., бо саме у цьому році Нерва був консулом втретє. У 101 р. Басс був призначений куратором аліментарного фонду.

Завдання Галлікана і Басса полягало насамперед у тому, щоб знайти достатню кількість землевласників, які бажали взяти позики під заставу своїх маєтків, залежно від суми, наданої імператором. Після цього фонд був інституціоналізований і міг почати свою роботу [4, с. 7]. Очевидно, цей запис фіксує початкову угоду, а після вдалого завершення цього експерименту діяльність фонду була значно розширена.

Бажаючих ознайомитись зі змістом Велейської табули відсилаємо до перекладу, який здійснив автор статті [9, с. 24–36]. Тут ми наводимо переклад лише одного договору.

1. C. Volumnius Memor et Volumnia Alce per Volum. Diadumenum libertum suum professi sunt fundum Quintiacum Aurelianum collem Muletatem cum silvis qui est Veleiate pago Ambitrebio adfinibus M. Mommeio Persico Satrio Severo et pop. hs CVIII accipere debet hs VIII DCLXXXII n. et fundum s. s. obfigare.

Гай Воллюмній Мемор і Воллюмнія Альце, через свого вільновідпущеника Воллюмнія Діадумена зареєстрували маєток Квінтіакум Авреліанум і пагорб Мулетатем із лісом, що знаходиться у Велейському пазі Амбітребіо, які межують з (володіннями) Марка Моммея Персіка і Сатрія Севера та громадським шляхом, зареєстрований вартістю у 108000 сестерцій; отримати в кредит повинні 8692 сестерцій і заставити вказаний маєток.

Всі інші іпотеки складені за цим зразком. Спочатку йде ім'я власника, який сам або через своїх довірених осіб зареєстрував земельні володіння. Далі вказана вартість сільських володінь і сума, яку власники повинні отримати під заставу своїх володінь. Якщо в заставу передано декілька маєтків, перераховані окремі маєтки, та

інші види власності, які заставлялися, а також, у ряді випадків, вказано назву сільського поселення до якого територіально відносилися описані маєтки. У договорах зазначено, в яких пагах розташовувалися маєтки, що закладалися, а також, з якими земельними володіннями вони межували (приватними, громадськими, імператорськими). Іноді зазначено, що закладена лише частина маєтку (pro parte). Нарешті, вказана вартість кожного маєтка і сума, отримана за нього за заставою.

Як видно з таблиці, вартість максимального землеволодіння складало 1600000 сестерцій, мінімального – 50000 сест. Загалом же, вартість земельних володінь Велейської таблиці можна стратифікувати на 4 групи: понад 1000000 сестерцій – 4; від 400000 – до 1000000 сестерцій – 4; від 100000 – до 400000 сестерцій – 22; від 50000 – до 100000 сестерцій – 16.

Цей поділ відповідає становому поділу римського суспільства на сенаторів, вершників, декуріонів і представників непривілейованих станів. До стану сенаторів відносили римських громадян, майновий ценз яких складав 1000000 сестерцій. Майновий ценз вершника складав – 400000 сестерцій, декуріона – 100000 сест. Так, Пліній написав в листі Рوماتію Фірму: «Так як ти рахуєшся декуріоном, твоє майно оцінюється в 100000 сестерцій. Щоб мати задоволення бачити тебе не лише декуріоном, але й римським вершником, я пропоную тобі для досягнення цензу вершника, триста тисяч» (Plin. Epist. I. 19. 2). Мінімальна вартість земельного володіння значно перевищувала вартість селянського наділу, тому селян серед отримувачів позики не було.

Найбільші землеволодіння були зафіксовані у колоністів Луки (43) – 1600000 сестерцій, з урахуванням стягуваних податків і 2500000 сестерцій без їх урахування. Вони складалися з багатьох маєтків, якими користувалися ветерани колонії Лука.

Троє землевласників могли бути сенаторами. Це Корнелія Севера (31), загальна вартість землеволодіння – 1200700 сестерцій. Марк Моммей Персік – дві іпотеки: укладена після 102 р. – 1160116 сест. і укладена раніше з Галліканом (51) – 60000 сест. Луцій Анній Руфін (17) – 1044400 сест. Однак, беззастережно віднести цих власників до стану сенаторів ми не можемо, бо лише наявність необхідного цензу ще не робила вершника сенатором. Ним робили громадянина не лише гроші, а відбуття однієї з магістратур, яка давала право засідати в сенаті, або імператорське призначення. Ніяких додаткових написів щодо цих власників, чи їх родичів, що проживали в регіоні Велейя, не знайдено. Тому, можна зробити висновок, що вони або належали до сенаторських родин або до вершників, які досягли цензу сенатора, але лишалися вершниками.

Серед осіб, які згадуються у Велейській табулі, ми можемо визначити сенаторами лише Тита Помпонія Басса і Гая Корнелія Галлікана, але ні той, ні інший, не мали землеволодіння у Велейському окрузі. Ім'я Басса згадується в таблиці у зв'язку

з тим, що особисто він зареєстрував земельні володіння Гая Целія Вера (16) і Луція Аннія Руфіна (17). Галлікан реєстрував маєтки Персіка (13), Гая Вібія Севера (30) і Корнелії Севери (31).

Чотири землевласники мали ценз вершника. Це Гай Целій Вер (16), загальна вартість землеволодіння – 861764 сест. Гай Вібій Север – три іпотеки: укладена після 102 р. (30) – 672810 сест. і дві укладені раніше, з Галліканом (49, 50) – по 60000 сестерцій. Сульпіція Прісцила (9) – 490000 сест. Публій Афраній Аптор (6) – 425000 сест.

Вірогідно, що один з нащадків Гая Целія Вера був сенатором. Зокрема, в почесному написі, знайденому в Плаценції мова йде про сенатора: «Луцію Целію Фесту, консулу, претору, проконсулу провінції Понт і Віфінія, префекту ерарія Сатурна, легату імператора Антоніна Августа в Астурії і Галлеції (Галісії – авт.) префекту з роздач хліба обраному за рішенням сенату серед трибуніців (один із рангів сенаторів, колишній трибун – авт.), патрону республіки Велейя»... (L. Coelio Festo cos. Praetori procos provinciae Ponti et Bithhyniae praef. Aerari Saturni leg. Imp. Antonini Aug. Asturiae et Gallaeiae praef(ecto) frumenti dandi ex s(enatus) c(onsulto) adlecto inter tribunicios res publica Veleiat. patron...) (CIL. XI. 1183). Документ датується 148 роком, бо саме у цей рік Луцій Целій Фест був консулом–суффектом [7]. Луцій Целій міг бути прямим нащадком Гая Целія, а міг бути представником бокової гілки роду, тому точно визначити стану приналежність Гая Целія Вера неможливо.

У почесному напису, знайденому у Плаценції, мова йде про представника роду Сульпіціїв: «Луцію Сульпіцію Непоту, сину Луція, фламину божественного Адріана, судді від 5 декурій, імператорському дуумвіру, дуумвіру Плаценції, Евтал, вільновідпущеник, патрону республіки дав і присвятив» (L. Sulpicio L. f. Gal. Nepoti flam. divi Hadrian Augustae iudic. ex V dec. Pvir aug. Pvir Plac. Eutales lib. patrono r. p. d. d.) (CIL. XI. 1192).

Однак, наведені написи не допомогли точно визначити стану приналежність цих власників. Можна зупинитися лише на тому, що означені власники могли бути вершниками чи сенаторами, якщо зареєстрували не всі свої володіння.

22 землевласники мали ценз декуріона і володіли земельними володіннями вартістю від 100000 сест. у Глітії Марцелли (39) і Луція Валерія Парри (37) до 383000 сест. у Гая Волюмнія Епафродита (22).

В одному з написів, знайдених в Плаценції, згаданий декуріон Луцій Граній Пріск (19), загальна вартість маєтків якого складала 178800 сест. «Луцій Граній Пріск, син Луція, сеvir августал, кватуорвір наділений владою едила (член колегії, яка здійснювала функції едила в муніципії – авт.), префект із судочинства...» (L. Granus L. f. Priscus Vvir Augustalis IIIvir aedilicia potestate praef. i(ure) d(icundo)...) (CIL. XI. 1162).

Ім'я іншого власника, Квінта Вібія (26) – 153542 сест. можна знайти у фрагменті почесного напису з Луки: «Квінту Вібію, декуріону, префекту али...» (Q. Vibio... dec. praef. alae...) (CIL. XI. 1527).

Судячи з напису, він був декуріоном Луки зі стану вершників (посаду префекта али могли займати лише вершники).

Серед власників цієї групи зафіксований Квінт Акцей Ебуцій Сатурнін (41) – 158800 сест. У Плаценції знайдений пам'ятник, який встановили члени колегії ремісників своєму патрону, представнику роду Ебуційів «Местрію Ебуцію Тулліану, римському вершнику, публічному вершнику» (Mestrio Aebutio Tulliano eq. r. eq. p...) (CIL. XI. 1230).

В табулі згадано декілька представників роду Невійів, двоє з яких належали до групи, що розглядається: Гай Невій Фірмін (42) – 173200 сест. і Тит Невій Вер (3) – 112829 сест., один – до наступної групи – Тит Невій Титулій (33) 53800 сест. У надгробку, знайденому у Плаценції, мова йде про представників роду Невійів: «Поставив за життя. Марк Невій Секунд, син Марка, декуріон Плаценції собі і Марку Невію, сину Луція батьку, Ліцинії Вері, дочці Тита, матері, Невію Приму, сину Марка, брату» (V(ivus) F(fecit). M. Naevius M. f. Secundus decur. Placent. sibi et M. Naevio L. f. patri Licinia T. f. Verae matri Naevio M. f. Primo fratri) (CIL. XI. 1227).

В іншому документі з Плаценції згаданий «Луцій Невій Вер Росціан, префект II когорти галльських еквітів з Британії...» (L. Naevius Verus Roscianus praef. coh. II gall. equotum ex Britannia...) (CIL. XI. 1303). Префект галльських еквітів – це командир когорти допоміжних військ. В описаний період завжди був римським громадянином у ранзі вершника.

Таким чином, серед власників цієї групи могли бути декуріони чи вершники, що зареєстрували не всі свої володіння.

І, нарешті, 16 власників володіли земельними володіннями вартістю від 50000 сест. у Луція Корнелія Гелія (29) до 90200 сест. у Бетуції Фуски (38). За вартістю їх землеволодіння не досягали цензу декуріона.

В інших написах зустрічаємо родичів землевласників, що входили до цієї групи. Так, у Велейській табулі згаданий Публій Атілій Сатурнін (8) – 50000 сест. У фрагменті почесного напису, знайденому в Лібарні, мова йде про представника роду Атілійів Гнея Атілія Серрана, який займав там декуріонську посаду (Cn. Atilius Cn. f. Serranus flam. aug...) (CIL. V. 7428).

Луцій Луцілій Коллін (18) – 72975 сестерцій. У напису з Велейї, згаданий представник цього роду «Луцій Луцілій Пріск син Луція з галерійської триби, дуумвір (L. Lucilius L. f. Gal. Priscus Pvir...) (CIL. XI. 1184).

Марк Петроній Епімелес (40) – 71256 сест. У Пармі знайдений надгробок, який поставив «Луцій Петроній Сабін, син Луція з триби Поллія, севір, декуріон, квестор, дуумвір, понтифік в заповіті розпорядився зробити собі (пам'ятник)» (L. Petronius L. f. Pol. Sabinus Pvir dec. q. Pvir pontif. sibi t(estamento) f(ieri) i(ussit) (CIL. XI. 1064).

Всі згадані особи – декуріони і, скоріш за все, навіть у цій групі непривілейованих немає. Тут лише декуріони чи вершники.

Маєтки могли складатися з двох частин: придбані за власні кошти, або успадковані, якими користувалися на правах повної власності за які податки не сплачувалися і орендовані державні землі (ager publicus) які перебували у володінні землевласників [3, с. 17; 6, с. 83–95]. За користування державною землею сплачувався поземельний податок (десятина), який, як легко здогадатись, складав 10% від урожаю і плата за користування державними пасовиськами (scriptura), який вираховувався відповідно до природних умов пасовиська [1, с. 125]. Якщо маєток складався лише з орендованих державних земель, в угодах зустрічаємо вираз «за вирахуванням податків» (deducto vectigali) (2, 3, 13, 17, 19, 22, 24, 30, 31, 37, 38, 40, 41, 44), якщо лише з власних земель – цього виразу немає, якщо ж маєток комбінувався із власних та орендованих державних земель, знаходимо формулу – «обкладувані і не обкладувані податками» (vectigal et non vectigal) (43, 44) [3, с. 18]. Успадковані маєтки в документі носять назву «материнські» (materni) (№ 16, 21, 22, 26, 28, 34), або «батьківські» (paterni) (21, 28) [4, с. 21].

Земельні володіння окремих власників, зазвичай, не являли собою компактного земельного масиву, а склалися з окремих ділянок. У Велейській табулі згадуються земельні володіння різного роду: маєтки, сальтуси, окремі ділянки і висілкі (fundus, saltus, casa, colonia).

Площа ділянок у документах не вказана, однак її можна визначити приблизно, виходячи з вартості югера землі (югер = 0,2942 га). Судячи зі згадок у джерелах, вона становила приблизно 1000 сестерцій. Так, Колумелла зазначив, що ділянка винограднику площею в 7 югерів буде коштувати 8000 сест. (Columella. De r. r. III. 3. 8). Однак, Велейя – це маленьке італійське містечко в Апенінах, далеко від моря, важливих доріг. Тому вартість землі у Велейському окрузі повинна бути значно меншою за 1000 сестерцій [3, с. 176]. Крім цього, варто зауважити, що вартість сальтуса гірського пасовиська (saltus) ще менша, ніж вартість оранки [8, с. 128]. Все ж аналізуючі земельну власність ми умовно приймаємо вартість одного югера у 1000 сестерцій.

У табулі вартість окремих ділянок варіюється від 2000 до 400000 сестерцій і відповідно, ми приймаємо, що площа цих ділянок варіюється у межах від 2 до 400 югерів.

Невеликі ділянки власник передавав в оренду одній родині, бо вважалося, що земельні володіння, залишені без господарського нагляду, краще передавати в оренду, ніж обробляти за допомогою рабів [2, с. 35]. Селянина-орендаря, як відомо, називали колоном [1, с. 176]. Самі ці колони могли бути або спадкоємцями місцевих жителів, які були колись власниками цих земельних ділянок, але змушені були віддати їх за борги, а потім, із дозволу власника, залишилися на цих земельних ділянках як орендарі. Можливо, це були прийшли люди, які колись втратили свою землю і почали обробляти чужу [1, с. 120].

У випадку, якщо земля передавалася в оренду, колони могли вносити певну фіксовану суму

орендної плати (*merces*). Вона, звичайно, вносилася в листопаді [2, с. 157]. Колони могли також, за угодою з власниками землі вносити замість грошей певну частку урожаю (*coloni patriarii*). У документі, датованому 116 р. визначені долі урожаю, які повинні здавати колони: «...пшениці – третю частину, ячміню – третю частину, вина з чану – третину, оливок – третю частину, меду з вулика – по одному секстарію... з кожної голови худоби – по чотирі аса...» (CIL. VIII. 25902).

Такою ділянкою (пекулієм) власник міг наділити раба, який частину урожаю віддавав власнику. Так, у одному з вотивних написів мова йде про такого раба: «Геркулесу Дафн, раб імператора Тита Цезаря Августа Веспасіана, що володіє пекулієм, вілік Педуцейських маєтків дав і присвятив» (*Herculi sacr. Daphnus imp. T. Caes. Aug. Vespasiani ser(vus) pecul(iaris) praedior. Peducear. d. d.*) (CIL. VI. 276).

Третя категорія, ділянки в 50–100 югерів. Ці ділянки, як зазначив Колумелла, землевласник міг, так само, як і ділянки попередньої категорії, передавати в оренду, або ж обробляти землю руками власних рабів (*Columella. de r. r. I. 7. 1*).

До четвертої категорії віднесені земельні володіння від 100 до 400 югерів. На думку Катона, площа ідеального маєтку повинна складати 100 югерів: «Якщо ти питаєш, який маєток найкращий, то я скажу так: сто югерів землі з різноманітним ґрунтом» (*Cato. De agr. I. 7*). Варрон вважав найкращим для вирощування оливок маєток площею в 1 центурію (200 югерів) (*centuria, et ea CC iugerum*) (*Varro r. r. I. 18. 4*). Тобто, оптимальним, для ведення інтенсивного господарства, був маєток, площею в 100–200 югерів, а, якщо врахувати, що в регіоні Велей були не дуже родючі ґрунти, то й до 400 югерів [3, с. 27].

Маєтки цієї категорії, зазвичай, оброблялися рабами під керівництвом управителя [1, с. 118], або найманими сезонними робітниками [2, с. 93], або ж ці два способи комбінувалися. У більшості випадків основною робочою силою в маєтку розглядуваного типу були раби, постійний персонал їх на чолі з особливою адміністрацією, що жила на віллі [2, с. 160].

Маєтком міг управляти прокуратор з вільновідпущеників [1, с. 144]. Так, у Римі був знайдений надгробний напис: «Богам Манам. Тиберію Клівдію Спеклатору, відпущенику Августа прокуратору Формійських маєтків... Корнелія Белліка достойному чоловіку» (*D. M. Ti Claudio Speclatori Aug. lib. procuratori Formis fundis... Cornelia Bellica coniugi b. m.*) (CIL. VI. 8683). Однак, у більшості випадків, рабською фамілією керував раб–вілік [1, с. 94; 3, с. 39]. Так, у ПUTEОЛАХ був знайдений почесний напис у якому згаданий раб–вілік: «Юлії Еротині Містгій, імператорський вілік і підвладна йому фамілія за заслуги» (*Iuliae Erotini Mistis Caesaris vilic(us) et familia quae sub eo est ob meritis eius*) (CIL. XV. 1750).

Знайдені надгробки рабів – управителів маєтку: «Богам Манам. Примітива, управителя маєтків Горм. За життя собі і своїм нащадкам своїми руками (своєю кельмою) зробив і присвятив»

(*D. M. Primitivi actoris praediorum Horm. vivus sibi posterisque suis fecit et sub ascia dedicavt.*) (CIL. XIII. 2243). «Богам Манам. На вічну пам'ять. Валентину, управителю маєтку Амматиак, який прожив 41 рік. Сакробена дружина і Валерій син благочестиво спорудили» (*D. M. Maemoria eterne. Valentinus act. fundi Ammatias... qui vixit an. XXXXI. Sacrobena conv. et Valerius fili. Ponendum curaverunt*) (CIL. XIII. 2533). Про те, що вони були рабами видно з їх імен.

Раб–управитель згаданий і у надгробку, знайденому у місті Бовіллах: «Богам Манам. Клавдії Прісці, найблагочестивішій дружині, Євтих Трифоніан, серв нашого Цезаря, управитель Мамуррського маєтку» (*D. M. Claudia Priscae coniugi piissimae Eutichus Caesaris nostri servus Tryphonianus disp(ensator) villae Mamurranae*) (CIL. XIV. 2431).

Ділянки понад 1000 югерів, зазвичай, уже вважають латифундіями [2, с. 185]. Серед проаналізованих маєтків таких немає. В епоху Пізньої республіки і Ранньої імперії замкнуті латифундії, тобто великі земельні володіння, площею зверх 1000 югерів, були непопулярні і їх було надзвичайно мало [8, с. 138]. В листі Кальвізію Руфу Пліній Молодший вказав на причину того, що землевласники заводили декілька невеликих маєтків замість одного великого «...з іншого боку, було б необережно наражати на однакову погоду, однакові випадковості один великий маєток, чи не краще випробувати долю маючі маєтки в різних місцях» (*Plin. Epist. III. 19. 4*). Тому латифундистом на початку імперії вважався власник багатьох, але розкиданих маєтків [2, с. 181; 3, с. 71; 8, с. 138].

Таким чином, вивчення Велейської табули приводить до таких висновків. Серед позичальників можна виділити декілька категорій землевласників, відповідно до вартості земельних володінь, які відповідали цензу сенатора, вершника, декуріона і представника непривілейованих станів. Однак, на основі цих і додатково залучених даних ми не можемо зробити висновок, чи є володарі сенаторського цензу справді сенаторами, чи вони є заможними вершниками. Щодо інших категорій, то за даними Велейської табулиці, та іншими написами, знайденими в районі Велей, інші власники представляли стани вершників, декуріонів і військових ветеранів (колонія Лука). Представників непривілейованих станів серед позичальників не було, а наявність у табулиці земельних комплексів вартістю меншою за 100000 сест. пояснюється тим, що їх власники заставили лише частину своїх володінь. Площа окремих ділянок варіюється приблизно від 2 до 400 югерів. Велейська табулиця не дає даних щодо того, як вони оброблялися, проте, за допомогою аналізу інших написів можемо зробити висновок, що ділянки до 100 югерів, зазвичай, передавалися в оренду, а маєтки в 100–400 югерів, переважно, оброблялися за допомогою рабів, з залученням найманих сезонних робітників. Підсумовуючи сказане, можна зробити висновок, що аналіз Велейської табулиці дає унікальні дані щодо характеру землеволодіння

у Північній Італії на початку II ст., а також певні відомості щодо господарської діяльності такого важливого інституту як імператорський аліментарний фонд.

Список використаних джерел

1. Гревс, ИМ., 1899. 'Очерки из истории римского землевладения (преимущественно во время империи)', *Записки историко-филологического С.-Петербургского университета*, Часть LIII, Т.1, СПб.: Тип. М. М. Стасюлевича, 651 с. // Grevs, IM., 1899. 'Ocherki iz istorii rimskogo zemlevladieniya (preimuschestvenno vo vremena imperii) (Essays from the history of Roman land tenure (mainly during the empire))', *Zapiski istoriko-filologicheskogo S.-Peterburgskogo universiteta*, Chast LIII, T.1, SPb.: Tip. M. M. Stasyulevicha, 651 s.
2. Кузищин, ВИ., 1973. 'Римское рабовладельческое поместье II в. до н.э. – I в. н.э.', М.: *Изд-во Московского университета*, 252 с. // Kuzischin, VI., 1973. 'Rimskoe rabovladelcheskoe pomeste II v. do n.e. – I v. n.e. (Roman slave-holding estate of II century BC. – I century AD)', М.: *Izd-vo Moskovskogo universiteta*, 252 s.
3. Кузищин, ВИ., 1976. 'Генезис рабовладельческих латифундий в Италии (II в. до н.э. – I в. н.э.)', М.: *Изд-во Московского университета*, 267 с. // Kuzischin, VI., 1976. 'Genezis rabovladelcheskih latifundiy v Italii (II v. do n.e. – I v. n.e.) (The genesis of slave-holding latifundia in Italy (II century BC. – I century AD))', М.: *Izd-vo Moskovskogo universiteta*, 267 s.
4. Beigel, T., 2015. 'Die Alimentarinschrift von Veleia', *Inauguraldissertation zur Erlangung der Doktorwürde der Philosophischen Fakultät der Ruprecht-Karls-Universität Heidelberg*, Heidelberg, 307 s.
5. Criniti, N., 2010. 'Tabula alimentaria di Veleia versione italiana IV', *Ager Veleias*, 5.15, 30 p.
6. De Pachtere, FG., 1920. 'La table hypothécaire de Veleia: étude sur la propriété foncière dans l'apennin de plaisance', Paris: *Librairie ancienne honore champion edouard champion*, 119 p.
7. 'List of Roman Consuls'. [Online resource]. Access mode: http://central.gutenberg.org/articles/eng/List_of_Roman_Consuls
8. Mommsen, T., 1908. 'Die italische Bodenteilung und die Alimentartafeln', *Historische schriften*, II Bd., Berlin: *Weidmannsche Buchhaltung*, s.123–145.
9. Saiko, M., 2014. 'Loan documentation of the Ancient Rome imperial alimentary fund (Tabula «Veleia»)', *History and Historians in the Context of the Time*, №1 (12), s.24–36.

Abbreviations

AE. – Annee Epigraphique. CIL. – Corpus Inscriptionum Latinarum. EIL – Exempla inscriptionum Latinarum (Willmanns). Cato. De agr. – M. Porcius Cato Censor. De agri cultura. – Columella. De r. r. – Columella L. Iunius Moderatus. De Re Rustica. Dig. – Digestae Justiniani Augusti. Plin. Epist. – C. Plinius Caecilius Secundus (Minor). Epistularum. Varro r. r. – M. Terentius Varro. – Rerum Rusticarum de agri cultura.

* * *